

ПЕРЕДМОВА

Цей путівник по українському Києву модерного часу (середина XIX — 1914 рік) суттєво відрізняється від чотирьох попередніх видань мого авторства, що виходили між 2013–2017 рр.¹ У них національна проблематика міської історії не була панівною. Половина інформації стосувалася людей і споруд, тим або іншим чином пов'язаних із загальноімперською російською проблематикою. У цій книжці, більш ніж на 3/4 написаній заново, автор відмовився від усього, що нагадує про сучасного московського агресора. Немає в ній і чужонаціонального контенту: Києва польського, єврейського, німецького тощо. Ба більше, немає періоду донаціонального міста від князівських часів до початку XIX ст.

Модерна нація постала в результаті суспільних зрушень, започаткованих Великою французькою революцією та німецькою філософією класичного періоду. У цій книжці ми мали намір висвітлити місця, пов'язані з людьми і організаціями та інституціями, які провістили світові про народження сучасної української нації. А це часи від появи «Кобзаря» Тараса Шевченка в 1840 р. до початку Першої світової війни. Нижня хронологічна межа стосується діяльності Кирило-Мефодіївського братства, верхня — кінця

передреволюційного часу. Війна відмежувала новий історичний етап — творення української держави. Цьому етапу присвячено новий добрий путівник О. Кучерука, М. Майорова, Я. Файзуліна². Оскільки багато героїв історії, організацій і товариств продовжували діяти і в часи Української революції 1917–1921 рр., автор принагідно зачіпає і період державотворення УНР–Української Держави, і 1920-ті роки. Фактично доба української революції завершилася процесом СВУ і початком масової колективізації — 1929–1930 рр.

Ми залишили поза увагою мистецько-архітектурний бік історії міста. Про це нині існує багато літератури та електронної інформації. Автор не писав детально про будинки та їхніх архітекторів, не звертав уваги на стилі та особливості декору. Так само не згадували осіб, які не впливали на загальнополітичну ситуацію, не міняли свідомість громадянства в бік її націоналізації та політизації українського руху, а були лише артистами, художниками, журналістами тощо, ангажувалися до російського культурного і суспільного життя міста. Натомість цю політизацію намагалися розглядати в широкому контексті. Тому залучили до книжки біографії науковців, які не лише займалися суспільно-філософськими проблемами, а й провадили історичні та етнографічно-фольклорні студії, вивчали джерела, архіви, були педагогами й літературознавцями, досліджували літературу і культуру. Науковців зі сфери математики, фізики, хімії, медицини ми переважно не розглядали, за винятком тих, які брали участь у національно-визвольному русі. Безперечно, нас цікавили й політики, які активізували суспільство, готуючи свідомість мас до здобуття незалежності.

Цей путівник — про людей Києва, які перетворили місто з третьої російської столиці (після Москви й Петербурга) на першу українську столицю, столицю народу з тисячолітньою державною традицією. Нас цікавило встановлення адрес їхнього проживання, місць, де вони вчилися, куди ходили на службу, де спілкувалися з однодумцями, де перебували українські організації (видавництва, товариства, клуби, редакції газет і журналів тощо).

Якщо попередні путівники мали лінеарне оповідне поле, яке відштовхувалося від будинків на вулицях Києва, то цей путівник вибірково розповідає про вулиці, інституції та людей. Ми розповіли про головніші центральні магістралі, де переважно мешкали українці — рушії суспільних змін. Книжка має 30 розділів. Ми екскурсійно пройшлися по Хрещатику, Володимирській, вулиці Євгена Чикаленка, бульвару Тараса Шевченка, по Богдана Хмельницького, Павла Саксаганського (Українській вулиці, як її називали неофіційно перед революцією), Десятинній, Бульварно-Кудрявській, Гоголівській. Звісно, об'єкти нашої національної історії містяться і на інших вулицях центру: Гетьмана П. Скоропадського, М. Грушевського, О. Гончара, Великій Васильківській, Шота Руставелі, Басейній, Лютеранській, Інститутській та ін. Але об'єм путівника не дозволив охопити увесь огром історичного Києва.

З організацій/інституцій ми теж охопили лише певну кількість об'єктів. Київські гімназії були місцем виховання кадрів інтелектуалів. Попри їхній обрусительський характер, заданий імперською владою, багато педагогів і міська громада сприяли виходу з їхніх стін майбутніх молодих учених, політиків, громадських діячів всеукраїнського масштабу. Гімназії стали справжньою кузнею кадрів Української революції, вони виховували діячів національної історіографії, літературознавства, мистецтвознавства. Тому в книжці ми розповідаємо про п'ять головніших державних чоловічих гімназій: Першу, Другу, Третю, Четверту і П'яту. Дві з них представляли Старе місто і по одній — Поділ, Печерськ і Нову забудову. Це не означає, що в Шостій, Сьомій або Восьмій гімназіях не вчилися майбутні українці або учасники українського суспільного життя, просто їх було менше і меншим був масштаб постатей. Безперечно, що й жіночі гімназії заслуговували на увагу: Фундуклеївська, де вчилися Н. Полонська-Василенко і С. Русова, Міністерська, Вищі жіночі курси, приватні жіночі гімназії. Приміром, у гімназії Ващенко-Захарченка/Дучинської майже 30 років викладала Ганна Берло — членкиня Київської громади, історикиня

та авторка цінних мемуарів, далека родичка і знайома Михайла Грушевського.

З вищої школи ми зупинилися лише на Університеті Св. Володимира та Археологічному інституті. Більше уваги присвятили останньому, бо Київський університет добре знаний з літератури. Але ж громадський спектр українського життя нуртував і в Комерційному інституті, який дав гроно видатних діячів культури і політиків, як от міністр УНР С. Остапенко, економіст С. Драгоманов, літератори О. Довженко, П. Тичина, В. Свідзинський та ін. Не лише університет, але й КІІ готував кадри українських учених і політиків. Там працювали, його випускниками були: Сергій Веселовський, Павло Христюк, Микола Рябовол, Іван Шовгенів, Іван Феценко-Чопівський, Михайло Кравчук, академік Степан Тимошенко та багато інших.

Одним із центрів українського руху була Київська духовна семінарія, де існував семінарський гурток, що долучався до Старої громади. Важливі кадри для церковного українського руху дала й Київська духовна академія (КДА). Майже всі митрополити УАПЦ і багато єпископів мали вищу освіту, здобуту в КДА. Видатний політичний діяч і міністр сповідань, історик і публіцист Олександр Лотоцький закінчував цю академію. А ще ж були Володимир Чехівський, Василь Липківський, Микола Борецький, Полікарп Сікорський...

Київ мав окремий простір — Латинський квартал, де мешкали і вчилися українські професори й студенти ще за 70 років до часів революції. Збірний образ цієї території і цих людей ми також даємо у книжці. Звісно, не могли пройти ми й повз Київську громаду В. Антоновича і М. Драгоманова та не згадати про створення українського гімну «Ще не вмерла України...». Нарешті згадано і ще одне місце — Київський міський музей, де працювала низка видатних людей нашої науки і культури, засновників національного мистецтвознавства та музейництва.

Третій пласт інформації путівника — це ключові постаті українського руху ХІХ — початку ХХ ст. Ми зупинилися на невеликій